

mosdatás népszokását, mivel ez a tapasztalás szerint alkalmas volt trachoma (szembetegség) terjesztésére. Ezen népszokás abból áll, hogy a lakodalom hajnalán a menyasszony közös cseréptáliból megmosdatja és közös törlővel megtörli az összes vendégeket, akik ezért pénzájándékot dobnak a táliba." E szokás változatai megtalálhatók a magyarországi, a vajdasági, a bánáti szerbeknél és a románoknál is. Jung úgy véli, hogy noha a magyar nyelvű irodalomban nincs nyoma ennek a szokásnak, ez azonban nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a magyarságnál éppen úgy megvolt, mint az archaikus hagyományokat hosszabb ideig őrző Balkánon. Arra az adósságra is figyelmeztet a kutató, amely a környező népek és a magyar nép hagyományvilágának összehasonlítása terén még törlesztésre vár.

Veselinović-Šulc Magdolna *Kapcsolattörténeti esszé Hunyadi Jánosról és a hunyadi-énekek fordítása a XIX. század végén* című munkájában Hunyadi János alakját igyekszik világosabbá tenni a délszláv—magyar kapcsolattörténetben. A délszláv népköltészet Szibinyanin Jankót, a közkedvelt magyar hőst ugyanúgy ábrázolja, mint a többi hőst: hibáival és érényeivel együtt. Ez pedig részben Podhradszky Lajos irodalomtörténésznek és nyelvésznek köszönhető, aki a XIX. század utolsó éveiben esszét írt Hunyadi Jánosról; részben pedig Romanecz Mihálynak a pancsovai gimnázium szerb irodalom tanárának, aki a Hunyadiról szóló népkölteményeket fordította magyarra.

A tanulmánygyűjteményt hírek, könyvismertetések zárják.

SÁRVARI V. Zsuzsanna

S Z Í N H Á Z

AZ ÖREG HÖLGY LÁTOGATÁSA

Dürrenmatt „tragikus komédiá”-jának kulcsmondata: „Egymilliárd üti a markát, ha valaki megöli Alfred Illt.” Ez az ajánlat, amelyet a szülővárosába évtizedek múltán hazalátogató milliárdos Claire Zachanassian tesz a súlyos anyagi romlásba jutott güllenieknek, hogy megkapják a nagyon várt, életmentő segítyt, olyan feltétel, amelyet erkölcsileg nem lehet vállalni — akkor sem, ha Ill egykoron valóban galádul bánt el szerelmével, a kis Klárával —, de amelyet nem lehet nem vállalni sem.

Dramai egérfogó, amelyből — eleve tudjuk — Ill nem menekülhet, de amely az ajánlattevőt — egy életen át — a rögeszme erejével tartja fogva, és amely most már — elhangzása után — a gülleniek sorsát is meghatározza, cselekedeteiket irányítani fogja. Függvényévé válik a

Friedrich Dürrenmatt: *Az öreg hölgy látogatása*. — Újvidéki Színház. Rendező: Radoslav Dorić. Díszlet: Nebojša Delja, Jelmez: Branka Petrović. Zene: Lengyel Gábor. Fordította: Fáy Árpád. Szereplők: Romhányi Ibi (Claire Zachanassian), Fejes György (Ill), Ábrahám Irén (Illné), Soltis Lajos (Polgármester), Venczel Valentin (Pap), Árok Ferenc (Tanár), Fischer Károly (Rendőőr), Banka János, Páthy Máttyás, Bakota Árpád, Banka Gabriella, Ladik Katalin, Banka Lívia, Bicskei Elizabeta, Szilágyi Nándor, Signoro Douglas, Raffarano Maminirina Léon, Törteli László és László Sándor.

dráma mindhárom főszereplője: Claire Zachanassian, Alfred Ill és a gülleniek polgárok. Azzal a különbséggel, hogy a milliárdosnő egész életét a bosszúnak rendelte alá, s most — a darabban — azt várja, hogy kívánságát teljesítsék. Ő a végzet Ill számára, aki jóllehet több szempontból is bűnösnek tekinthető, mert szerelmét egykoron az igazságszolgáltatás vétkes közreműködésével kijátszotta, most kétségbeesetten küzd a végzet ellen. A gülleniek pedig, annak ellenére, hogy első megnyilatkozásuk erkölcsileg tiszta, elutasítják az ajánlatot, nem akarnak gyilkosok lenni („Egyelőre még Európában élünk... Güllen városa nevében visszautasítom az ön ajánlatát. Az emberiség nevében. Inkább szegények maradunk, de nem mocskoljuk be magunkat vérrrel” — mondja a polgármester), mégis a végzet — a tanár mondja a milliárdosnőről: „valami párka, görög tragédiák végzetes királynője” — eszközévé válnak. Hogyan? Ez a dráma legizgalmasabb kérdése, mivel Claire Zachanassian szerepe lényegében azzal véget ér, hogy Güllenbe érve kimondja a dráma kulcsmondatát, Ill küzd ugyan, de a küzdelem kimenetele nem lehet kétséges, sorsa eleve elrendeltetett. A tömeg pálfordulása ezzel szemben a legelőbb, a legizgalmasabb kérdés, amit Dürrenmatt felvet. S ennek megfelelően a megjelenítés viszonylatában is ez kínálkozik legizgalmasabbnak. Mert értelmezhető Dürrenmatt műve a bosszú drámájaként vagy a sorsszerűség elleni kilátástalan harcként, de így is úgy is, ha a rendező vagy a milliárdosnő, vagy Ill pártjára áll, lényegében csak érdektelen előadás születet. Akkor is, ha nézőként úgy találjuk, hogy a milliárdosnő jogos bosszúja felháborító eszközökkel történik, s akkor is, ha elítéljük vagy pártoljuk a bűnösökből áldozattá váló Illt. A tömeg magatartása, illetve ennek a magatartásnak a változása viszont azért lehet fontosabb mindennél, mert a mindenkori közönség leginkább ebben ismerhet önmagára, kényszerül szembesülni saját erkölcsi felfogásával, képével. Napjainkban — itt, nálunk —, a növekvő gazdasági válság közepette pedig óhatatlanul is hangsúlyossá válik a nincs, s ezzel együtt a jólét árának erkölcsi vonatkozásai kerülnek figyelmünk homlokterébe. Ezzel kell magyarázni nyilván a Dürrenmatt-mű reneszánszát, az iránta megnyilvánuló érdeklődést. „Túlságosan nagy a kísértés, és túl nagy a mi szegénységünk” — hangzik el a darabban, vagy ahogy a rendező nyilatkozatában olvastuk: a darab „az emberek megvesztegethetőségéről szól, a pénz megrontó erejéről”.

S ez a mondat, amely akár az előadás koncepcióját meghatározó vezérelvként is értelmezhető, arra utal, hogy a három lehetséges főszereplő közül az újvidéki előadás rendezője a gülleniek mellett dönt. Doric értelmezése szerint is a főtéma a gyilkosságot elutasító tömeg gyilkossá válása. Ezt példázza az a hatásos drámai jelenet, amelyben a gülleniek az egyéni vagy kollektív felelősséget kollektív felelőtlenségévé változtatják, úgy intézve a számukra fölöttébb kényes, de megkerülhetetlen kérdést, hogy kideríthetetlen maradjon, közülük ki ölte meg Illt —

mindenki, tehát senki sem. Valóban döbbenetes pillanat, amikor az áldozatát néma fenyegetettséggel közrefogó embergyűrű vészjósólóan szűkül Ill közül, mígnem a helybeli szatócsbolt tulajdonosa megsemmisül a fölébe tornyosuló emberhegy, a humánus elvek mögé rejtőző gyilkos polgártársak rázúduló ütései alatt. Talán itt kellene befejezni az előadást, vagy néhány perc múlva, miközben legalább jelzészerűen kiderülne, a gülleniek tévedtek, azzal semmit sem oldottak meg, hogy megölték Illt. Alkalmilag esetleg felvirágozik a város, de utána Güllen ismét Güllen (trágya) lesz, lévén hogy a tehetetlenség, a nemtörődömség kiváltotta enyészetnek igencsak mélyek a gyökerei, régebbi keletű, mondhatnánk alkati, mentalitásbeli okai vannak. Ezt a befejezést hitelesebbnek, körülményeikhez illőbbnek érzem, mint az előadásét, amely azáltal, hogy estélyi ruhás, jóléti polgárokként láttatja a güllenieket — ahogy érlelődik bennük a gyilkosság gondolata, úgy cserélik fel szegényes szürke ruháikat ragyogóan előkelő fehér öltözetre — ugyancsak nincs híján bizonyos társadalombírálatnak, de ez — azok énekelnek képmutatóan az emberiséget fenyegető veszedelmekről, köztük a szegénységről is, akiket egy gyilkosság segített ki a nyomorból — nemcsak túl általános jellegű, hanem felszabadultságában nélkülözi az előadás készítőinek a véleményét is. Lehet persze, hogy a körülményeinkre rímelőbb, reménytelenebb befejezés sem sikerülne kellően fejbe kólintóra, mivel az újvidéki előadás harmadik, de legfontosabb fészereplője, a tömeg árnyalt jellemzése elmarad. Csak szürke ruhás emberek csoportjaként állnak előttünk, ám a jellegzetes külső alól nem látjuk azokat az okokat, amelyek az „elsivárosodás” kiváltói — egyénenként, s amelyek — ugyancsak egyénenként — az amorális tettet készítenék elő, magyaráznák. Tény, hogy a gülleniek bűne kollektív jellegű, de az elhatározás külön-külön érlelődik meg bennük. És ezt nem játsszák el a színészek. Ladik Katalin (Első asszony) érzi, mi lenne a feladata, s igyekszik is könnyelműséggel motiválni, előkészíteni a gyilkosságban való részvételét, de szerepe is, s következképp hatása is jelentéktelenebb annál, hogy pótolja a többiek mulasztását. Talán még Árok Ferenc Tanárjában és Venczel Valentin (Pap) gesztusaiban figyelhetünk fel az egyénítés jeleire. A két kulcsszerep, a Polgármester (Soltis Lajos) és a Rendőr (Fischer Károly) múltját és átalakulását viszont nem tartalmazza az előadás. Mindketten lebegtetik szerepüket, ahelyett, hogy belülről kiteljesítenék. Hozzájuk hasonlóan színészileg Ill családjának tagjai (Abrahám Irén, Bakota Árpád és Banka Gabriella) szintén megoldatlanok a gülleni tablón belül, ennek következménye, hogy a család érthetetlenül és zavaróan beleolvad a polgárok szürke tömegébe. Ugyancsak lényeges momentum, hogy a második felvonásban, amikor a milliárdosnő ajánlatának sorsát, elfogadását várja — ezért és a szálloda teraszán: fényűzésével parádézva akarja kísértésbe hozni a güllenieket, s ugyanakkor ő is feszült kíváncsisággal lesi, mit határoztak a számára ezúttal hihetle-

nül fontossá vált szürke polgárok —, nem jön létre a szükséges drámai feszültség, amelynek forrása a két fél egymásra figyelése. Szinte nincs is köztük kapcsolat. Lehetséges, hogy a szerencsétlen díszletmegoldás is gátolta ennek kialakulását. Az előtér, ahol a gülleniek vannak és a — kissé megemelt — háttér, ahol Claire Zachanassian él különös udvartartásával, inkább különválnak, semmint szervesen egybeforr. Sem a fényváltás, sem a változást jelző, valóban zavaró gongütések nem biztosítják a két játékrész nélkülözhetetlen drámai egységét. Ezért is tűnik úgy, hogy a balkonjelenet szolgált rá elsősorban a húzásra, mert ami ott zajlik, az esetleg egyszer érdekes, többször ismételve unalmas. Mint ha a rendező nem utasította volna a színészeket, elsősorban a címszereplőt, hogy rejtett, de mégis érezhető izgalommal figyelje a tömeget, a güllenieket viszont, hogy sóváran lessék a szokatlan balkoni színjátékot. Ha ez a rész kimunkáltabb lenne, akkor feszültségében csak nyerne az előadás. Akként, ahogy nagy nyeresége az előadásnak a csend, a szünetek dramaturgiai funkcióba emelése, s ezzel együtt a harmadik felvonás kitartott feszültsége. Van izgalma, légköre — tétje ennek a felvonásnak. Hogy a rendező idejéből, erejéből elsősorban a címszereplőt és az Illt alakító színészek — Romhányi Ibi és Fejes György — instruálására teltet, bizonyítják párjeleneteik is, amelyek sikerébe bele kell kalkulálni a két kiváló színész egyéni hozzájárulását is.

Dürrenmatt három évtizeddel ezelőtt nyilván azért választotta azt a szokatlan megoldást, hogy a fák, a bokrok, a kövek, a madarak „szerepét” gülleni polgárok „játsszák el”, mert így elfogadhatóvá tehető „egy öregember közeledési kísérletét egy öregasszonyhoz”. Mivel az efféle színpadi megoldások már régóta nem rendhagyóak, alkalmazásuk sem segít idézőjelbe tenni egy-egy jelenetet. Ezért Doric a két idős ember szerelmi párjeleneteit úgy tette „elviselhetővé”, hogy hangsúlyozta szerepjátszó jellegüket. Két színész Ill és Claire mögé emelte a színpadra terített hálót, mintegy háttérfalat húzva így mögéjük, majd pedig ezt — a jelenetek befejeztével — leplet gesztussal rájuk borították. Így kerül el az előadás az érzelmesség csapdáját. Mi több — mivel éppen ezekbe a jelenetekbe szöttek be a házastársi haláltánc, a *Play Strindberg* egy-egy jellegzetes mondatát vagy dallamtöredékét — az előadás párjelenetei azt is érzékeltetik, mi történt volna, ha Ill nem hagyja cserben „kis vadmacskáját”, „fekete párdúcát”, hanem feleségül veszi, most boldogtalan házasságukat vetnék egymás szemére. Ezekre a párjelenetekre akkor is szükség lenne, ha a rendezésnek nem sikerülne idézőjelbe tenni őket, mert bennük adatik meg a címszereplőnek az a lehetőség, hogy ne csak zsanír és fa legyen, hanem érző emberként is megmutatkozzon. Kivált az a színész igényelheti ezt, aki — mint Romhányi Ibi is — nem az üzletasszony szenvtelenségét, nem a kiégett, gépies mozgású sánta ördögöt, hanem a célratörő bosszúállót játssza el. Romhányinak előbb a hangsúlyai játszanak, ezekre kell figyelni, hogy meg-

ismerjük ezt a különös protézisasszonyt, majd érzelmi ellágyulásai is megmutatkoznak, sőt mintha fel-felvillanna, hogy lényegében sajnálja, amiért illt el kell pusztítania. Nyilván nemcsak, mert megszűnik az őt éltető bosszúvágy, hanem mert fiatalságának szép emlékeitől is búcsúznia kell örökre. Ha az erkélyjelenetekben észrevehetőbb lenne, ha kialakulna a feszültség közte és a gülleniek között, akkor egyértelműen tökéletes, nagy alakításként kellene számon tartani Romhányi Ibi Claire Zachanassianját, ami így is jelentős színészi teljesítmény, lévén, hogy ez a címszerep csak látszatra tartozik a világirodalom szuperszerepei közé.

Sokkal hálásabb feladat vár Ill alakítójára, még ha a szerep sorsa eleve tudott, Ill a kulcsmondat elhangzásakor halálra van ítélve. De a második felvonás szinte teljesen az övé. Mindenáron meg akarja nyerni a güllenieket, örömmel-foggal küzd a saját életéért. És Fejes György, aki az első részben alig észrevehetőbb polgártársainál, a második felvonást a vállain tartja, s nem kevésbé hatásos a harmadikban sem, amikor a drámai küzdelem után belátja, minden veszve. A beletörődést is erőteljesen fejezi ki.

Kettőjükért érdemes volt műsorra tűzni Dürrenmatt ismét aktuálisá lett „tragikus komédia”-ját, amelyet a felesleges befejezés nélkül, bátrabb húzásokkal, a tömeg differenciáltabb ábrázolásával s néhány jelenet feszültségének fokozásával az Újvidéki Színház legjobb előadásai közé sorolhatnánk. Így is az utóbbi évek legtartalmasabb, legjobb előadása.

GEROLD László

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

A KÉPGYŰJTŐ NAGY FERENC*

Hangya-gyűjteményének szivácsi katalógusába írva, Nagy Ferencet legfontosabb műgyűjtőinkkel (Galambos, Vujić, Milekić, Beljanski) emlegettem együtt. Arról beszéltem, hogy valami lényeges-lényegi köze volt a festészethez-festőkhöz. Határozott ízlését, tisztán tartó erejét dicsértem, és azzal fejeztem be, hogy az utóbbi években még meg is tudott újulni: Hangya- és Sáfrány-gyűjteménye szerves részévé tudott tenni egy kis Maurits-anyagot — tán legrelevánsabb keresztmetszetét mutatva fel így (kis helyen, egy lakás három-négy helyiségében) modern piktúránknak.

Amikor megjelent Sáfrányról írt kismonográfiám, mondanom sem kell, alig vártam a vele való találkozást, ugyanis a legjobb Sáfrány-képek, a

* Nagy Ferenc (1923—1986)